

SA Osiliana / Tallinna ülikool

Aruanne Valjala maalinna arheoloogilistest kaevamistest

Kaevandid F, J ja K

2022-2023

Marika Mägi

Kopenhaagen 2024

Arheoloogilise uuringu põhiandmed

		Loa number: UT-258 (08.07.2022) ja UT-604 (06.06.2023)
Mälestise nimetus / uuringu objekt:	Valjala maalinna (kaevand F)	Registrinumber: 12759
Aadress (uuringu objekti asukoht): Saaremaa vald, Valjala alevik, Maalinna asustusüksus (85801:001:0887)		
Koordinaadid: SO-nurk: 6473907.376,429576.657, kõrgus 15.764 SW-nurk: 6473906.158,429574.002, kõrgus 16.243 NW-nurk: 6473908.752,429572.577, kõrgus 15.873 NO-nurk: 6473910.281,429576.010, kõrgus 15.683		

Uuringu eesmärk ja kokkuvõte: Kaevand F tehti suure linnuse valli laele eesmärgiga selgitada, kuidas on tekkinud seal näha olevad korrapärased nelinurksed süvendid. Kaevamistel paljandus korrapäraselt laotud sakiga paekividest kuivmüür ning selle vastu kuhjatud savisest mullast vall. Savimullast valis oli savilaike, üksikuid kive ja puidujäänuseid. Kaevand F liitus hiljem kaevanditega J ja K ning hõlmas valli väliskülje ülemist osa.

Tehtud/tellitud dateeringud	analüüsid	ja	Välitööde juhataja ja asutus: Marika Mägi SA Osiliana / Tallinna ülikool

☒ ¹⁴ C ☐ dendro ☐ luu ☐ muu	Vt lisa	
		Toimumisaeg: 29.07. – 24.08.2022
		Tööde tellija: SA Osiliana ja TLÜ teaduslik uuring
		Kaevandi või uuritud ala pindala: 9,94 m ² m ²
		Leiud (peanumber): SM 10890

Märkused:

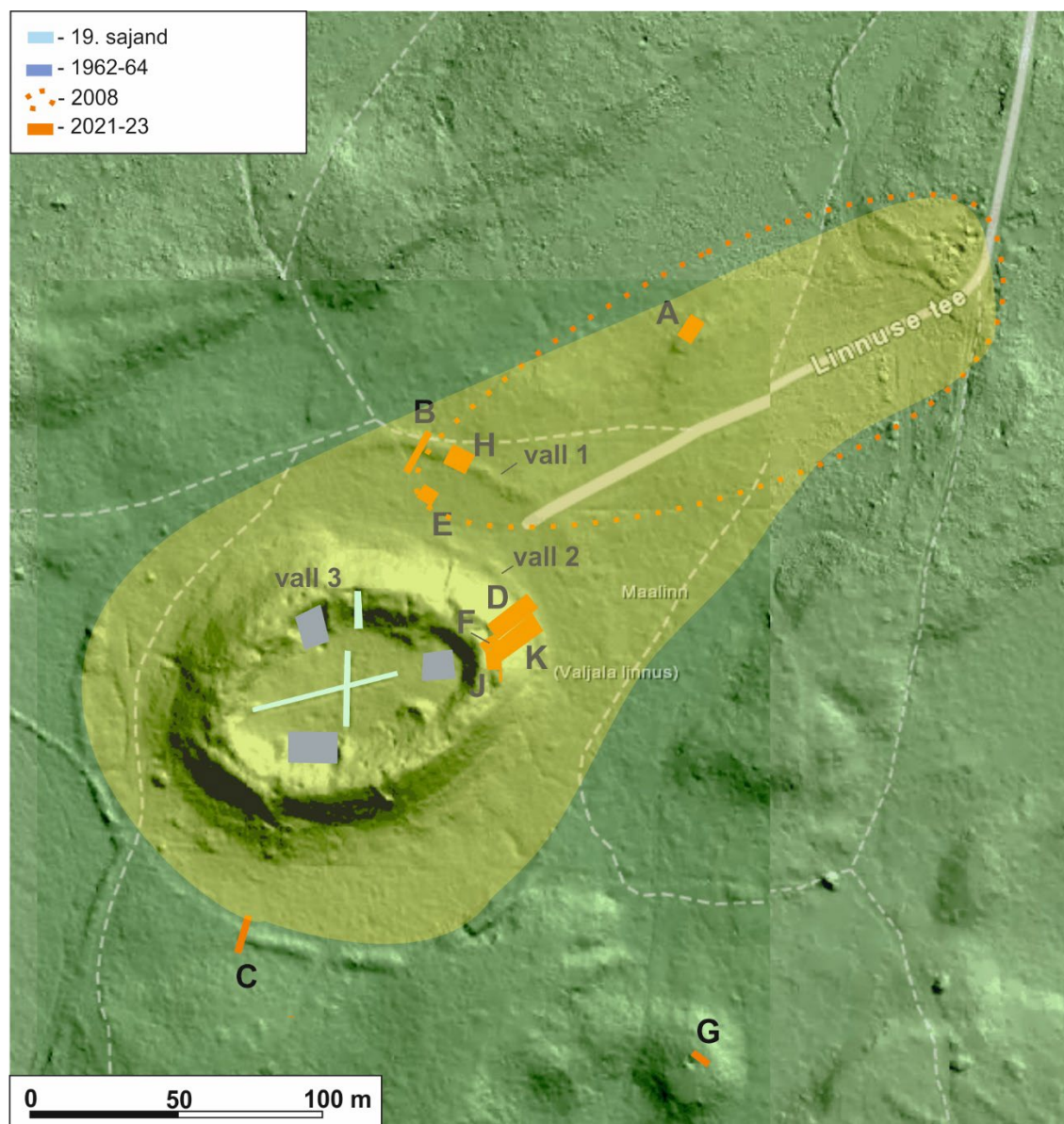
Käesolev aruanne kuulub kokku teiste aruannetega Valjala maalinna ja ümbrusest. Objekti kirjeldus, varasem uurimislugu jmt vt 2021. aasta aruandest.

Tõlgenduste osas vt 2023. aasta aruandeid kaevanditest J ja K.

Viimaste uurimistööde andmed ning osad analüüsid on 2024. aasta uurimistööid puudutavas aruandes.

Kuupäev 05.03.2024	Allkiri
-----------------------	---------

Ajalooline ülevaade ja looduslik ümbrus vt. 2021. aasta aruandest.

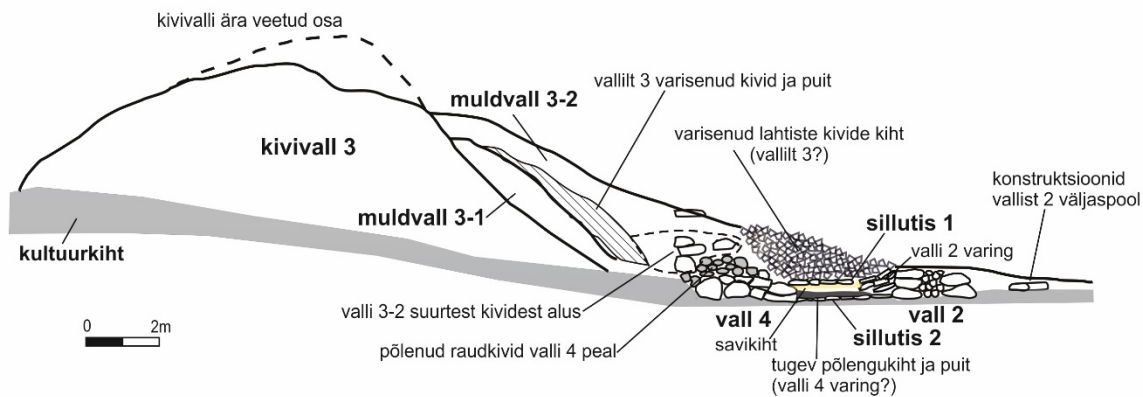
Joonis 1. Kultuurikiht Valjala maalinna ümbruses (oranžiga) koos eri aegade kaevanditega. Oranži punktiirjoonega on tähistatud 2008. aasta eeluuringutega kaetud ala. Joonisele on märgitud ka linnust ümbritsevad vall 1 ja vall 2. Vall 3 on linnuse suur vall.

1. Metoodika

Kaevati labidatega, puhastades juba ülemistes kihtides ilmnenud laotud kuivmüüri järkjärgult välja. Mingeid kindlate vahedega kihte polnud otstarbekas hoida, kuid arvestati ilmnenud struktuursete osadega, nt varisenud kividega või savivöönditega. Kuna tegu oli valli sisemusega, mulda täiendavalt läbi ei sõelutud, kuid kontrolliti jooksvalt kogu kaevamise jooksul metallidetektoriga.

Kaevandit ja tööprotsessi pildistati pidevalt nii maa pealt kui ka drooniga. Kihtide kirjelduse juurde tehti otse kaevandi kohalt droonifotod. Kõrgused mõõdeti GNNS-vastuvõtjaga Trimble R10. Käesoleva aruande fotod ja joonised on teinud Marika Mägi, välja arvatud juhtudel, kui on näidatud teisiti.

Vallide nimetused on toodud ära järgneval joonisel. Kaevand F hõlmas küll peamiselt üksnes muldvalli 3-2 ja kivivalli 3.

Joonis 2. Vallide nimetused ja kaevandis D 2022. aastal paljandunud struktuurid.

2022. aastal tehti esmalt suur šurf või proovikaevand linnuse suure valli laele, et selgitada, miks on valli lael korrapärased, ümardatud nurkadega nelinurkade kujulised lohud. Proovikaevandit laiendati ning see tähistati tähega F. 2023. aastal laiendati kaevandit veelgi, uus osa tähistati tähega J, samuti võeti lahti suure valli väliskülg ehk kaevand K.

2. Valjala kaevand F

Esmase surfi või proovikaevandi suurus valli lael oli umbkaudu 2 x 1 m ning see kaevati sisse nii, et proovikaevand lõikas umbes pooles ulatuses (N-osas) ühte lohkudest ning teise poole ulatuses lohkude vahelist kõrgemat vööndit. Kogemata visati pealmised kivid kuni 80-90 cm sügavuseni ära, ilma et neid oleks jõutud registreerida. Kuna esmast proovikaevandit kohe seejärel laiendati nii, et proovikaevand jäi lõpliku kaevandi F sisse, käsitletakse neid koos.

Kaevand F koordinaadid:

SO-nurk: 6473907.376,429576.657, kõrgus 15.764

SW-nurk: 6473906.158,429574.002, kõrgus 16.243

NW-nurk: 6473908.752,429572.577, kõrgus 15.873

NO-nurk: 6473910.281,429576.010, kõrgus 15.683

Kamarakihi all paljandus pruunikasmust muld, milles leidus üksikuid kive. Umbes 15 cm sügavusel maapinnast algas väiksematest, (läbimõõt ca 15-20 cm) kividest kiht ja muld muutus savikamaks. Mulda oli jätkuvalt üsna palju ka kivide vahel.

Proovikaevandi N-poolmik oli tõepoolest erinev S-poolmikust. Siin oli kuni 80 cm sügavuses proovikaevandis valdavalt tegu mullaga, kus sees oli väga rohkesti väikeseid kive, sekka vaid üksikuid suuremaid. Alates ca 80 cm sügavusest muutusid kivid natuke suuremaks ning nende vahel oli üsna palju väikeseid söetükke. S-poolmikus kiviklibu puudus ning oli tegu suuremate kividega, nende vahel muld.

Foto 1. S-serv esialgses proovikaevandis.

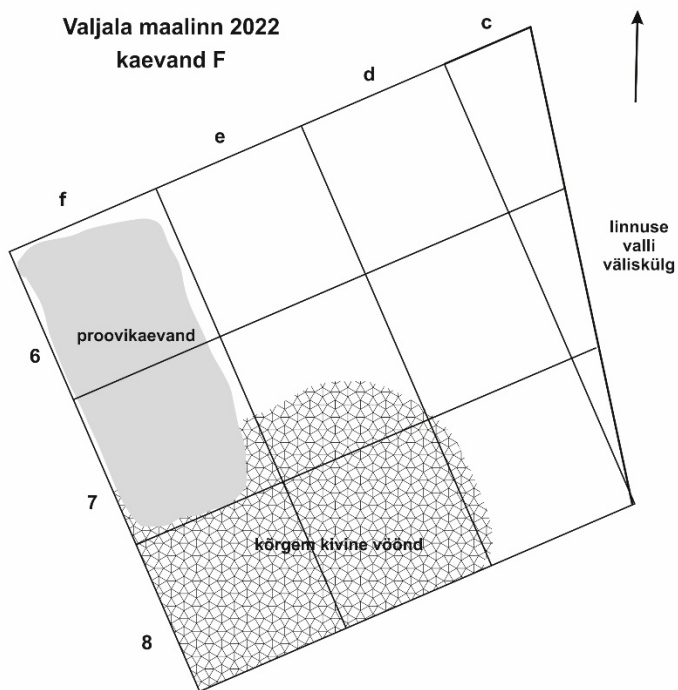

Foto 2. W-serv esialgses proovikaevandis.

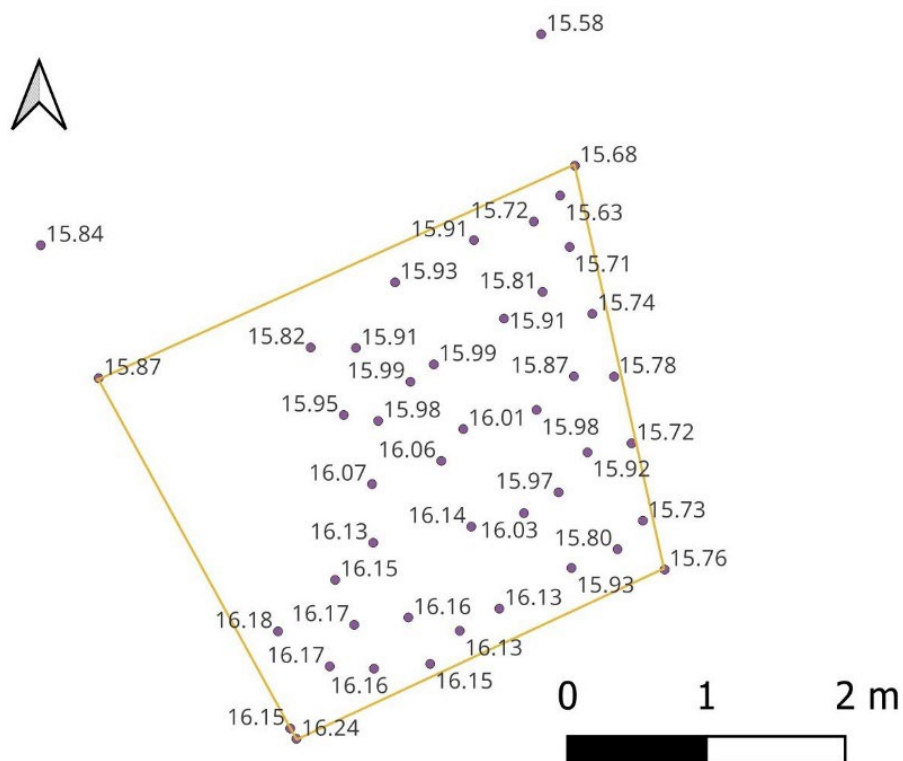

Foto 3. O-serv esialgses proovikaevandis.

Laiendasime proovikaevandi kaevandiks F nii, et proovikaevand jäi selle ala sisse lääne- ja loodeküljele. Kaevand F oli valitud nii, et sinna sisse jäid maapinnal näha olevate neljakandiliste lohkuude üks vahemüür ja osa süvendi sisemust. Kaevand ulatus välja valli lae välisservale.

Joonis 3. Kaevand F.

Joonis 4. Maapinna kõrgused kaevandis F.

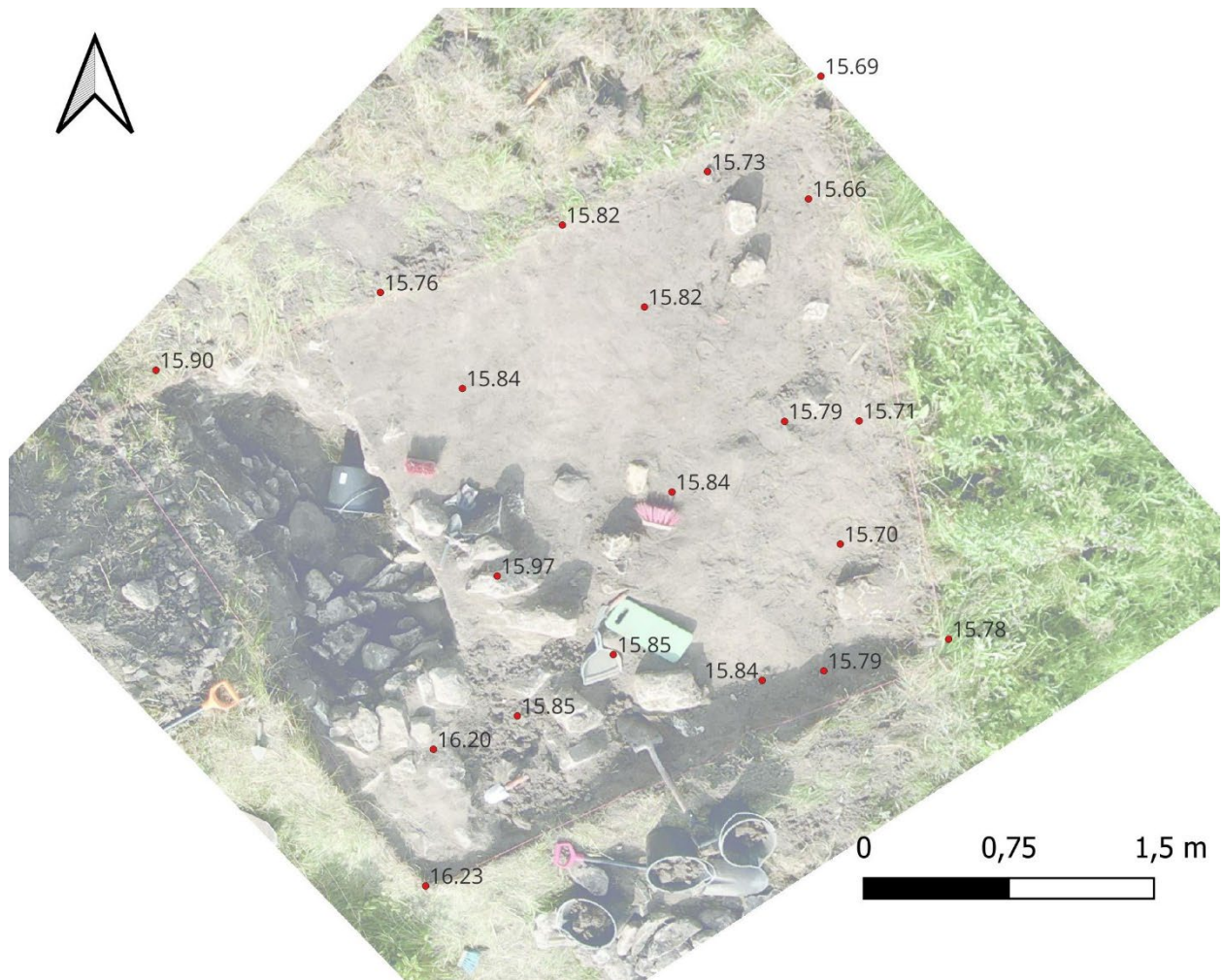
I kihi puhastasime välja kuni esimeste kivideni. Kiht koosnes pruunikast mullast, milles kohati leidus väikesi söetükikesi otse mätta all. Ruutudes 8/e-f ja nende ümbruses oli väike kivide kogum, mis jätkas juba proovikaevandis paljandunud kivikogumit. Ülejäänud osas oli vaid üksikuid ca 10-15 cm läbimõõduga paekive.

Foto 4. I kiht kaevandis F, droonifoto. Näha esialgne proovikaevand ja kaevand D.

Foto 5. I kiht kaevandis F.

Joonis 5. I kihi kõrgused kaevandis F.

II kihis jätkus suuremas osas ilma kivideta pruunikas muld, kus sees oli väikeseid söetükikesi. Umbes ruutude 6-7 piiril paljandus hõre suurematest paekividest vöönd. Kaevandi keskosas oli siin ka tiheda savi laik. Teine paekivide vöönd jooksis kaevandi S-

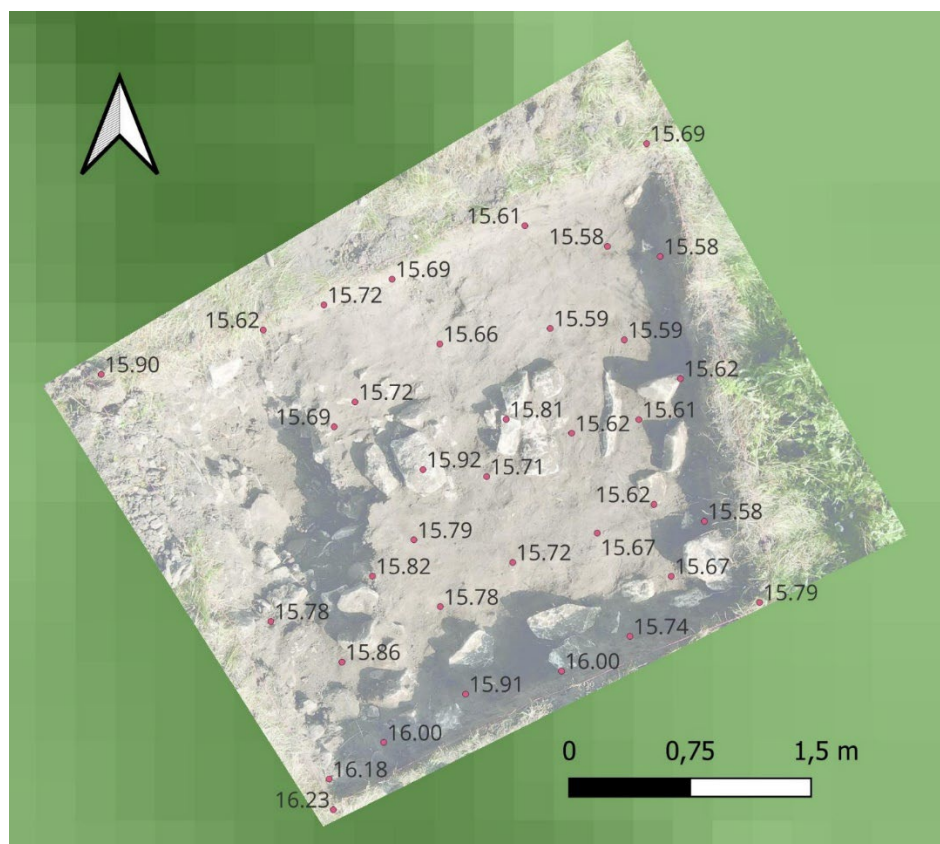
piiril ja jäi osalt kaevamata ala sisse. Ka siin polnud tegu tiheda laotud kivivööndiga, vaid kivide vahel oli tühikuid.

Foto 6. II kiht kaevandis F, droonifoto. Linnuse väliskülg on fotol allpool.

Foto 7. Il kihi väljapuhastamine kaevandis F.

Joonis 6. II kihi kõrgused kaevandis F.

III kihis hakkas välja joonistuma struktuur, kivivalli ülemine säilinud osa. Kaevand oli sattunud koha peale, kuhu müüris oli korralikult laotud väljaulatuv sakk. Sirgelt hoitud kivimüür oli olnud kaetud saviga, millest III kihis moodustus vöönd piki sirget kivimüüri serva. Selles savises vööndis leidsid võrdlemisi palju söetükikesi. Eriti kaevandi S-poolsemas osas oli savine vöönd kuni 60 cm laiune.

Paemüüri servast ca 1 m väljaspool, s.o kaevandi O-servas, oli III kihis üksikuid kive kobaras koos, kuid need ei moodustanud mingit struktuuri.

Kivimüüri serv oli korralikult laotud kividest, kuid seespool, s.t ca lääne pool, oli kaevand lihtsalt täidetud kividega, mis III kihis paiknesid tihedalt, aga ebakorrapäraselt. Ilmselt olidki laotud vaid kivimüüri servad, sisemus aga lihtsalt täidetud kividega.

Foto 8. III kiht kaevandis F. Valli väliskülg on fotol allpool.

Foto 9. III kiht kaevandis F.

Foto 10. III kiht.

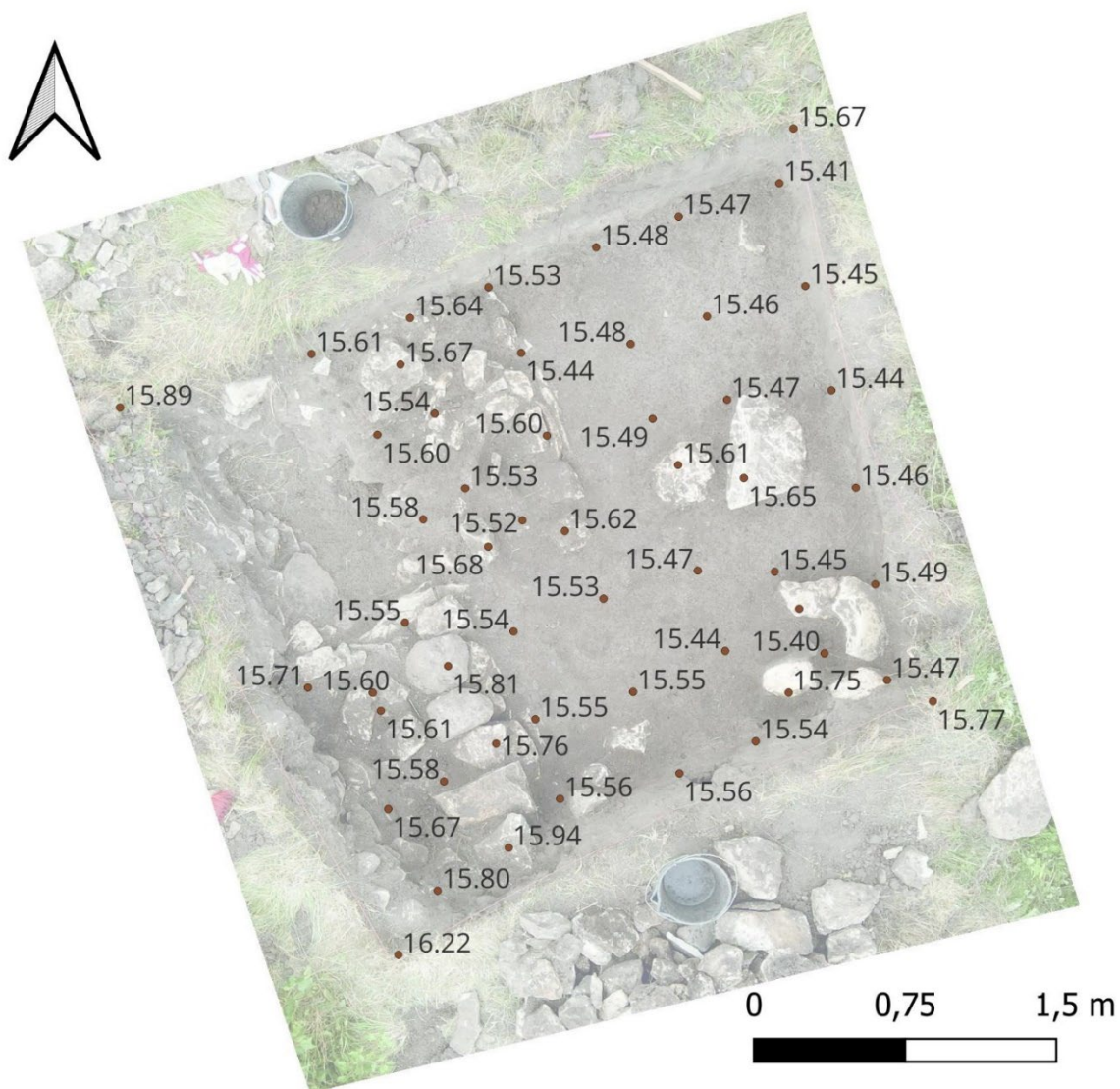
Foto 11. III kiht kaevandis F koos kaevandiga D.

Foto 12. III kiht kaevandis F.

Foto 13. III kiht kaevandis F.

Joonis 7. III kihi kõrgused kaevandis F.

IV kihis jätkasime kivimüüri väljapuhastamist. Põhimõtteliselt sarnanes see kiht eelmisele. Kivimüüri servast väljaspool leidus üksikuid kive ja savika mulla sees söetükikesi. Nagu hiljem selgus, oli tegemist savimullast valliga 3-2, mis koosnes kultuurkihiga mullast, mis ilmselt oli toodud kusagilt lähikonnast. Sellest tulenesid ka mullas kõikjal leiduvad söetükikesed. Sama nähtus iseloomustas valli 3-2 ka muudes kaevandites.

Savikihi seest umbes saki juurest leiti savinõukild, mis ilmselt samuti oli sattunud valli 3-2 kui täidisekiht.

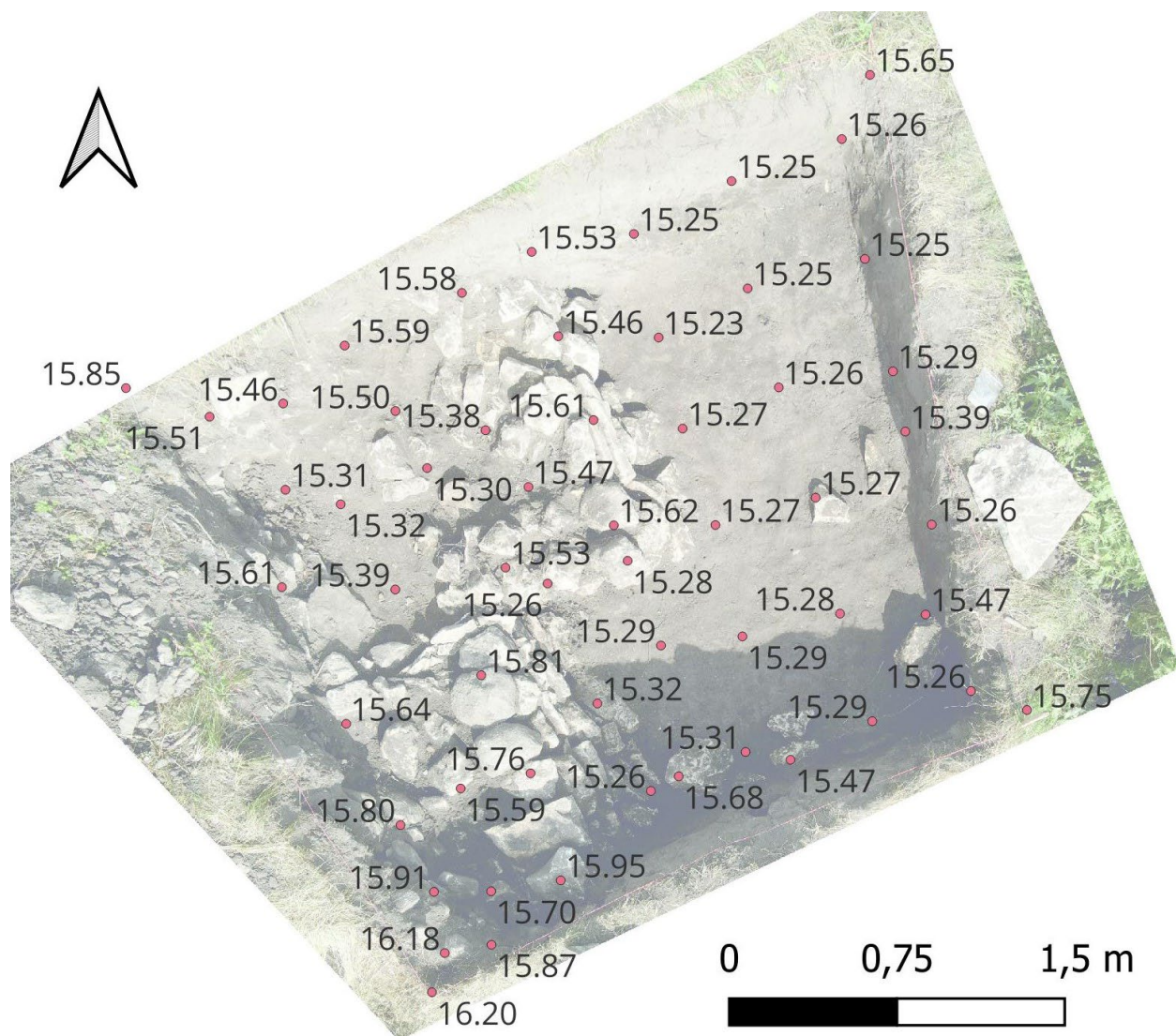
Foto 14. IV kiht kaevandis F.

Foto 15. Vallilt varisenud kivid IV kihis.

Foto 16. IV kiht kaevandis F.

Joonis 8. IV kihi kõrgused kaevandis F.

Foto 17. Savi ja puidujäänuste viirg IV-V kihis.

Foto 18. Savi ja puidujäänuste viirg IV-V kihis.

Foto 19. Kaevandid F ja D.

V kihis jätkus sama – puhastasime kivimüüri sügavamale. Müür oli laotud umbes 40-kraadise nurga all sissepoole, s t ülespoole, võrdlemisi suurtest paekividest. Välisserv oli hoitud korralikult sirge ning sakk väga hoolikalt laotud.

Savimullases kihis oli kohati savilaike, mis joonistusid profillis väga selgelt välja. Eriti selgelt eristus helekollakast savist viirg (fotod 17-18), mis 3-7 cm paksune. Selle all on profillis näha tumepruun viirg, mis tundus olevat puit (kõrgused 15.25-15.45 m). Hiljem selgus, et taolisi laikusid või vööndeid leidis valli 3-2 põhjas veelgi. See oli ilmselgelt müürivaringu kiht valli 3-1 peal ja 3-2 all, s t mis eristas neid kaht muldvalli.

V kiht kaevandis F oli viimane – kuna müür oli kallakuga, siis antud kohas sügavamale kaevata ei saanud. Puhastasime saki väljapoole ulatuva osa välja ca 2 m ulatuses, ülejäänud osa ca 2,4 m ulatuses. Saki puhul võis märkida, et ülemises osas, s t kuhu ligi pääsesime, oli see ehitatud korraga, s t ei olnud tegu varasema müüriaga, mille külge hiljem oleks ehitatud teine müür. Saki otstarve jäi 2022. aastal arusaamatuks.

Foto 20. Kivimüür kaevandis F. Profillis näha varisenud kivid.

Foto 21. Sakikoht kaevandis F.

Foto 22. N-poolne profiil kaevandis F. Näha saviviirud.

Foto 23. Savi jm viirud ja varisenud kivid kaevandi F O-profiilis.

Foto 24. Sakikoht pealtvaates.

Foto 25. Viimaste kihtide välja puhastamine kaevandis F.

Foto 26. V kiht kaevandis F.

Foto 27. V kiht kaevandis F.

Foto 28. V kiht kaevandis F.

Foto 29. V kiht kaevandis F.

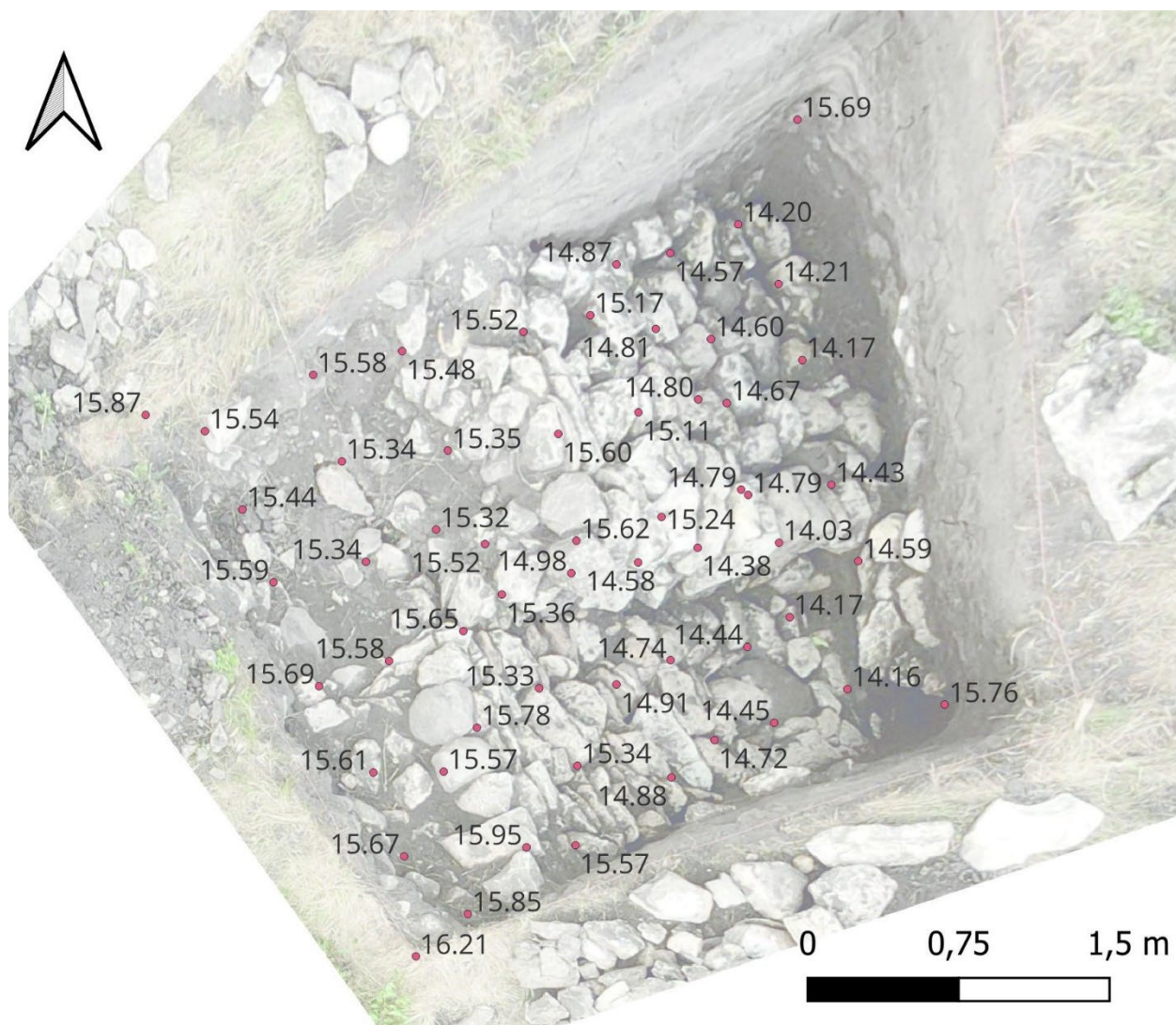
Foto 30. V kiht kaevandis F.

Foto 31. V kiht kaevandis F.

Foto 32. V kiht kaevandis F.

Joonis 9. V kihi kõrgused kaevandis F.

2022. aastal jätsime kaevandi F lahti, kuid katsime pealt hoolikalt puidust lae, presendi, saepuruga täidetud kottide ja mullaga. 2023. aastal võtsime selle uuesti lahti ning laiendasime ca lõuna ja ida suunas (kaevandid J ja K).

Foto 33. Kaevandi F kinnikatkmine.

Foto 34. Kaevand F 2022. aasta kaevamiste lõpus.

Kaevandi F leiud ja proovid

Joonis 10. Leidude ja proovide asetus kaevandis F. Taustaks viimase kihi droonifoto.

number	leid	kiht	koordinaadid	kõrgus
F1	süsi	III	6473907.234,429575.319	15.505
F2	süsi	III	6473907.740,429574.336	15.677
221	keraamika	IV	6473907.900,429574.364	15.471
F4	loomaluud	IV	6473906.788,429574.989	15.669
F5	söelaik	IV	6473908.191,429575.574	15.433
F6	süsi	V	6473908.279,429575.650	15.248
F7	puidujäänused	V	6473909.446,429574.785	15.281
F8	süsi	V	6473907.040,429575.138	15.335

SM 10890: 221

Savinõukild, käsitsikeraamika. Koostises üsna jämedat purdu. Üks pind, orandž, teine mustjaspruun. Rauaaja teine pool.

Kokkuvõte

Kaevandis paljandus kivimüüri 3 ülemine osa ja osa savimullasest vallist 3-2.
Tõlgendused vt 2023. aasta aruandest.

5. märtsil 2024

Marika Mägi

arheoloog

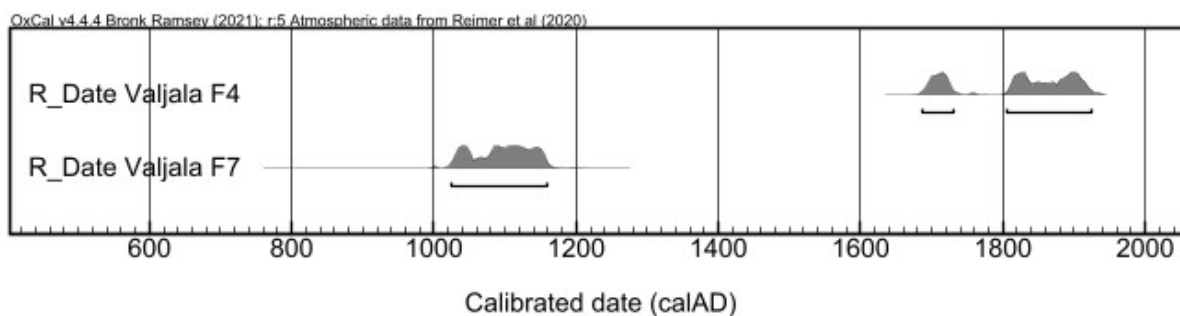
Lisa. 14 C proovid

^{14}C proovid analüüsiti leidudest F4 ja F7 Poznani radiosüsiniku laboris Poolas.

F4 oli väike loomaluude kogum savimulla sees, maapinnast ca 45 cm sügavamal. Ilmselt oli tegu toidujäänustega, mis võib-olla olid visatud maasse kaevatud auku. Tegemist oli hilisema aja luudega, mis ei võimalda neid ^{14}C meetodil täpsemalt määrata. Võimalik, et tegu on uusaegsete luudega, mis pärinevad kivivalli lammutamise ja äravedamise ajast.

F7 olid puidujäänused varingukihist ning dateerusid 11. sajandi teise ja 12. sajandi esimesse poole. Tõenäoliselt oli tegu valli harjal olnud puitehitiste jäänustega – nagu osutasid 2023. aasta kaevamised, leidsus põletamata puidu jäänuseid vallide 3-1 ja 3-2 vahelises varingukihis mitmel pool. Nagu oli näha ka kaevandi D radiosüsiniku proovide puhul, võis linnuse puitosades olla ka (korduv)kasutatud juba veidi vanemat puitmaterjali.

proov	labori nr	aeg		märkused
Valjala F-4	Poz-156084	90 ± 30 BP	1.6%N, 6.4%C, 4%coll,	loomaluud ca 45 cm maapinnast
Valjala F-7	Poz-158687	960 ± 30 BP	0.15mgC	puidujäänused

Results of calibration of 14C dates – **order 19843/22.**

Given are intervals of calendar age, where the true ages of the samples encompass with the probability of ca. 68% and ca. 95%. The calibration was made with the OxCal software.

OxCal v4.4.2 Bronk Ramsey (2020); r:5

Atmospheric data from Reimer et al (2020)

Valjala F-1 R_Date(90,30)

Warning! Date may extend out of range - 90+/-30BP

Warning! Date probably out of range - 90+/-30BP

68.3% probability

1696AD (21.6%) 1725AD

1812AD (19.7%) 1839AD

1878AD (27.0%) 1916AD

95.4% probability

1687AD (26.0%) 1731AD

1806AD (69.5%) 1926AD

Valjala F-2 R_Date(960,30)

68.3% probability

1034AD (12.6%) 1048AD

1083AD (55.7%) 1151AD

95.4% probability

1025AD (95.4%) 1160AD